

FOTO: RONALD KRANENBURG

Begonnen als kleine winkel in het centrum van Woerden is Zwelfkei Outdoor & Travel Centre na tien jaar verhuisd naar een bij de A12 gelegen bedrijventerrein om te kunnen groeien en de klanten parkeerruimte te bieden.

Annemieke Logtmeijer & Rik Struiksma
Rijksuniversiteit Groningen

In het werk van Thom Puckey aan de Friestraatweg is een schoorsteen te herkennen die verwijst naar het type dat vroeger bij veel steen-, storkarton- en aardappelmeelfabrieken in de provincie werd gebouwd.

De meeste bedrijven verhuizen over korte afstand, omdat ondernemers en hun medewerkers vaak persoonlijk (contacten met familie en vrienden) en zakelijk gebonden zijn aan de lokale omgeving. Maar liefst 94% van alle verhuizende bedrijven blijft in dezelfde regio en 75% zelfs in dezelfde gemeente. De ruimtelijke levensloop van bedrijven voltrekt zich dus vaak binnen dezelfde stad.

Haalbaarheid beleid

Als de ontwikkeling van de werkgelegenheid in woonwijken achterblijft bij die van de formele bedrijvenlocaties, in hoeverre is het dan zinvol in te zetten op het aantrekken en vasthouden van bedrijven in woonwijken? Het antwoord op die vraag vereist inzicht in de vestigingsplaatsvoorkeuren van ondernemers en de vestigingsmogelijkheden voor bedrijven in woonwijken.

Voor kleine bedrijven opererend vanuit de eigen woning en kleinschalige detaillisten met een lokaal verzorgende functie is een woonwijk niet alleen geschikt als startlocatie, maar ook als blijflocatie. Dit geldt niet voor groeiende bedrijven. Op formele bedrijvenlocaties zijn de uitbreidingsmogelijkheden, parkeermogelijkheden en bereikbaarheid vaak beter dan in woonwijken. Een verhuizing naar een formele bedrijvenlocatie kan daarom noodzakelijk zijn voor het economisch functioneren van deze bedrijven. Het proberen te behouden van deze bedrijven in wijken zou hun groei kunnen remmen.

Daarbij zijn ook de vestigingsmogelijkheden van bedrijven in wijken beperkt. Jarenlang heeft het beleid ruimte voor bedrijven ontwikkeld op bedrijventerreinen, dus buiten de woonwijken. Ondanks de gewijzigde beleidsfocus is het zeer de vraag of dat nu gaat veranderen. Meer ruimte creëren voor

Woonwijken moeten vooral faciliteiten bieden voor startende en kleine bedrijven

bedrijven impliceert minder woningen bouwen op nieuwe locaties of het veranderen van woonbestemmingen in bedrijvenbestemmingen in bestaande woonwijken. Het eerste is weinig aantrekkelijk voor ontwikkelaars en gemeenten omdat de waarde van grond bestemd voor bedrijven veel lager is dan die van grond bestemd voor woningen. Ook het herbesteden van grond met een woonnaar een bedrijfsbestemming is vanwege waardeverlies en dreigende planschadeclaims weinig aantrekkelijk. Bedrijven zullen woongebieden niet of alleen tegen hoge kosten kunnen verwerven.

Ruimtegebruik en leefbaarheid

Dan is het nog de vraag voor wie of voor wat het belangrijk is dat er meer bedrijven in de wijk gevestigd zijn. Beleidsmakers streven twee doelen na: zorgvuldig ruimtegebruik en een verbetering van de leefbaarheid.

Als het gaat om zorgvuldig ruimtegebruik is het waarschijnlijk beter het beleid af te stemmen op de veranderingen in vestigingsplaatsvoorkeuren gedurende de levensloop van een bedrijf. Dit betekent ten eerste dat woonwijken vooral voldoende faciliteiten moeten bieden voor startende en kleine bedrijven. Komen er meer percelen met een gemengde bestemming dan vergroot dat de mogelijkheden om een bedrijf in of aan huis te starten en het bedrijf op die locatie klein-

schalig uit te breiden. Ten tweede kan meer oog voor de veranderingen in vestigingsplaatsvoorkeuren van bedrijven er ook voor zorgen dat er niet te veel nieuwe werklocaties worden aangelegd. De meeste bedrijven die zich vestigen op een bedrijventerrein of kantorenlocatie zijn groeiende ondernemingen die voorheen in een woonwijk in dezelfde gemeente gevestigd waren. De ontwikkeling van bedrijven in woonwijken geeft daarom een goede indicatie van de toekomstige behoefte aan ruimte voor werkgelegenheid in gemeenten.

Uit een recente studie van het Planbureau voor de Leefomgeving blijkt dat meer bedrijvigheid in de wijk niet eenduidig bijdraagt aan de leefbaarheid. Het creëren van werk in de wijk om daarmee de werkloosheid tegen te gaan is niet effectief. De kans dat een wijkbewoner een passende baan in de eigen wijk vindt is namelijk zeer klein en bedrijven en ondernemers dragen maar beperkt bij aan het terugdringen van leefbaarheidsproblemen als overlast, verloederend, inbraken en leegstand. Sommige ondernemingen zoals cafés en winkelcentra kunnen juist overlast veroorzaken in een wijk. Alleen de komst van kleinschalige detailhandel, zoals de 'kleine slager en bakker om de hoek', helpt de problemen met onveiligheid en overlast in wijken te verminderen. Vooral ondernemers die al langere tijd in de wijk wonen zetten zich in voor een verbetering van de leefbaarheid.

Dit pleit voor het faciliteren van wijkbewoners bij het starten van een bedrijf en vooral het inzetten op kleinschalige detailhandel. Het vasthouden van groeiende bedrijven, het aantrekken van bedrijven van elders en het scheppen van banen in wijken zijn veel minder kansrijk. •

Bronnen

- Raspe, O., A. Weterings, M. van den Berge & F. van Oort (PBL); G. Marlet (Atlas voor Gemeenten); V. Schutjens & W. Steenbeek (Universiteit Utrecht: Economische Geografie en Sociologie) 2010. *Bedrijvigheid en leefbaarheid in stedelijke woonwijken*. Gratis te bestellen en downloaden via www.pbl.nl onder Publicaties 2010.
- Schutjens, V., P. Korteweg & A. Mackloot 2007. De woning als bedrijfslocatie: van springplank naar anker. In: Van Kempen, R. & S. Musterd (red.). *De stadsbuurt: ontwikkeling en betekenis*. Van Gorcum, Assen.
- VROM-raad 2006. *Stad en stijging: sociale stijging als leidraad voor stedelijke vernieuwing*. Advies 054. VROM-raad, Den Haag.

FOTO: SANDER DE JONG

Groter dan Groningen

Twintig jaar stadsmarkeringen – de stedelijke groei gemarkeerd

In 1990 werden bij belangrijke toegangswegen van Groningen stadsmarkeringen opgericht: kunstwerken die de grens tussen stad en platteland aangeven. Twintig jaar later zijn de eerste opgeslokt door de stadsuitbreiding. Ze maken ons bewust van de uitdijende stad en de gevolgen daarvan.

Van oudsher worden grenzen van steden gemarkeerd met muren, grachten en poorten. Allereerst om de stedelijke bewoners te beschermen tegen vijanden. Daarnaast maakt de afbakening duidelijk wie bij de stad hoort en wie niet. De identiteit van de woonplek is hiermee sterk verbonden.

De grens tussen stad en platteland ver-

schuift. Wat betekent dat voor de stedelijke identiteit? Deze vraag werd eind jaren 80 ook in de stad Groningen gesteld. De behoefte om de stedelijke identiteit te versterken vormde de aanleiding voor het Groningse stadsmarkeringplan. In *The Books of Groningen* (kader op pagina 19) staat dat 'het markeren van de toegang van de stad nauwkeurig paste binnen

datgene waar we al lange tijd naar op zoek waren, namelijk de betekenis van de stad en dat wat haar in wezen onderscheidt van het omringende platteland. Tot dan toe waren we vooral bezig geweest met het verbeelden van wat ons bij een stedelijke samenleving voor ogen stond. Nu zou de identiteit van het stedelijke zelf voorwerp zijn van een verbeeldingsproces'.

Uitdijning

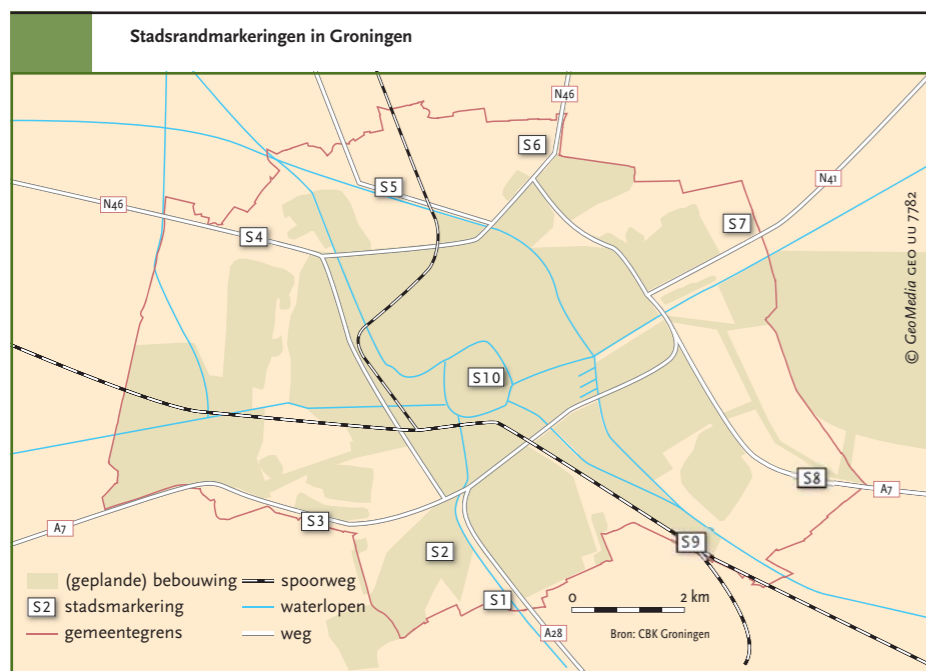
In Groningen wordt net als in veel andere steden geprobeerd zo veel mogelijk binnen de bestaande grenzen van de stad te bouwen. Door stedelijke groei lijkt het streven naar een compacte stad niet houdbaar. Stadsuitbreidingen zoals De Held, Gravenburg en Piccardthof illustreren de recente groei.

Op sommige plekken groeit de stad tot aan, of voorbij de markeringen.
Book R: een open boek aan de Paterswoldseweg door Akira Asada.

In de nabije toekomst zal de uitdijning naar verwachting doorgaan. Denk alleen al aan het 10.000 woningen tellende Meerstad dat aan de oostkant van de stad zal verrijzen. We zien dat de grens tussen stad en ommeland verschuift. De stadsmarkeringen staan na twintig jaar dus niet louter meer aan de rand

van de stad. Libeskind's stadsmarkeringplan is door de stedelijke groei ingehaald. Daarom organiseert het Centrum Beeldende Kunst (CBK) rond het thema 'Groter dan Groningen' diverse activiteiten en een tentoonstelling en heeft het opdracht gegeven voor een tijdelijke nieuwe stadsmarkering.

Op deze kaart is te zien hoe verschillende stadsmarkeringen inmiddels zijn 'opgeslokt' door de bebouwing.

Het eerste billboard 'Hier begint Stad' van Gerald van der Kaap wordt neergezet op bedrijventerrein Westpoort.

Voor het nieuwe bedrijventerrein Westpoort aan de A7, waar de stedelijke groei heel goed te zien is, ontwikkelde kunstenaar Gerald van der Kaap wisselende series *billboards*. De eerste serie met de tekst 'Hier begint stad/Woar begint ommelaand' is in januari onthuld. De tweede serie is daar onlangs voor in de plaats gekomen. Uiteindelijk komen er 24 billboards, telkens in series van zes. De kunstenaar wil met zijn werk de voorbijganger confronteren met de gevolgen van de schijnbaar ongebreidelde stedelijke groei. Of de billboards inderdaad discussie oproepen is onduidelijk. In meer algemene zin is het de vraag of en hoe het effect van kunst in de openbare ruimte te meten is. Aan de andere kant: zijn harde cijfers wel nodig?

Effectmeting

Studenten culturele geografie van de Rijksuniversiteit Groningen hebben over deze vragen nagedacht in een praktijkopdracht rond de eerste serie billboards. Hoe ervaren *staders* de grens van de stad? Zet het werk van Van der Kaap hen aan tot nadenken? Daarnaast doen de studenten onderzoek naar een mogelijke locatie voor een nieuwe blijvende stadsmarkering op bedrijventerrein Westpoort. In de beginfase was er het idee om de stadsmarkeringen mobiel te maken zodat deze met de groei van de stad mee te verplaatsen zijn. De kunstwerken zijn echter

vergroeid met hun locatie en ze laten de ontwikkeling van de stad zien. De huidige stadsmarkeringen blijven in ieder geval staan tot 2040, wanneer het duizendjarig bestaan van de stad wordt gevierd.

Groei-indicator

Groningen heeft zich onderscheiden met het stadsmarkeringproject en weet dit na twintig jaar nog steeds onder de aandacht te brengen. Geen enkele andere stad in Nederland heeft zo'n stadsmarkeringproject. Wel wordt kunst vaker gebruikt als (stedelijke) grensmarkering, zoals in Tiel en de Noord-oostpolder.

Steden hebben een dynamisch karakter en zijn niet eenvoudig te markeren. De grens van een stad laat zich niet vastleggen. Na twintig jaar doen de Groningse stadsmarkeringen uitermate goed dienst als 'groei-indicator'. Daarmee zijn ze de tijd en hun oorspronkelijke doel voorbijgestreefd.

Bronnen

- Website Kunst op Straat: www.kunstopstraat.nl
- Website CBK Groningen: www.cbkgroningen.nl
- Hefting P. & C. van Winkel (red.) 1990. *Stadsmarkering – Groningen – Marking the city boundaries*. Dienst Ruimtelijke Ordening.

The Books of Groningen

Het masterplan van Libeskind kreeg de vorm van een loodzwaar boek met tekeningen op twaalf aluminium platen: *The Books of Groningen*. Initiatiefnemer was Frank Mohr, op dat moment cultureel adviseur in Groningen. Elk van de negen stadsmarkeringen refereert aan een letter van de eerste benaming voor de stad, CRUONINGA, gevonden in een akte uit 1040.

De tiende markering is ontworpen door Paul Virilio en geeft het middelpunt van de stad weer, het Martinikerkhof bij de Martinitorren. Aan ieder van de letters CRUONINGA is een plaats verbonden en zes parameters: een kleur, een tijdstip van de dag, een Griekse muze, een hoek van opening, een stedelijke functie, een metaal of ander materiaal, een van de *Artes Liberales* of een kunstvorm. Dit maakt de kunstwerken vrij complex en daarom zijn ze voorzien van een zuil met uitleg. De ontwerpen gaan in op de culturele, sociaal-politieke en economische ontwikkelingen van de stad. Zo is in het werk van Puckey aan de Friesestraatweg een schoorsteen te herkennen die verwijst naar het type dat vroeger bij veel steen-, strokarton- en aardappelmeelfabrieken in de provincie werd gebouwd. Zo ook het werk van Forsythe aan de Noorddijkerweg; een rij omgebogen wilgen langs een vaart die verwijst naar de manier waarop Groninger scheepsbouwers hun hout krom trokken.

A Walk along the Border, een open boek aan de A7 richting Drachten door Daniel Libeskind.